

Vezér Erzsébet kutatószobája és lakása – az egykori demokratikus ellenzék szerint –

a szabadság tere volt. A nyolcvanhárom éves irodalomtörténész, Ady Endre fő ismerője nemsokára befejezi önéletrajzi könyvét. Már most sokan lesik kíváncsian. **KARÁCSONY ÁGNES** is.

– Ady Endre születésének százhuszadik évfordulójáról nemrég emlékeztek meg. Kenyeres Zoltán irodalomtörténész kijelentette, Adyt egyetlen szóban így lehet jellemezni: romantikus.

– Na, erre **Eörsi István** megjegyezte, két szóban pedig így: nem romantikus. Elég jó válasz. Kenyeres egyébként azt is mondta: Ady nem aktuális.

– Ön viszont egy szóban így felel rá: aktuális.

– Nyilván. Mostanában viszont inkább fumi-gálják Adyt. 1990-ben fiatalokat vittem Erdélybe azokra a helyekre, ahol a költő egykor járt. A Magyar Televízió felvette az eseményt, most az évfordulón szerettem volna bemutatni a filmet. Nem sikerült.

– Merthogy?

– Nincs meg a kópia.

– Eltűnt?

– Nem tudom. Többször kértem, nem adták ide. De nem az első eset, hogy megszűrik Adyt. Talán a százéves jubileuma előtt felhívtam a tévé egyik szerkesztője, hogy állítsak össze egy műsort a költő verseiből. Jó, feleltem, de látványos adást szeretnék az életéről, bemutatni a városokat, amelyekben élt. Mire az illető felháborodott hangon közölte velem: mit gondol az elvtársnő, van pénze a televízióknak Adyra?

– De miért is vélhetnék, hogy jelenleg nem időszerű Ady?

– Mondják.

– Kenyeresen kívül még kik?

– Sokan. A rendszerváltás után néhány magánember megalapította az Ady Társaságot. Nemsokára kiadjuk azt a kötetet, amelyben több író, költő válaszolt: számukra mit jelent Ady, mennyire lehet élő mintája ma az értelmiségnek. Az egyik író – nem nevezem meg – azt írta, jelenleg nem aktuális költő. Felhívtam: mondd, szerinted nem időszerű kérdés a nacionalizmus? Hiszen Ady küzdött ellene is. Költészetével, publicisztikájával, sőt magatartásával mindig aktuális marad.

– Csakhogy aktualitását olykor alárendelték az éppen aktuális kultúrpolitikának.

– Persze. Kimutatható, mikor, miként változott az Ady-kép. Például Szabolcska Mihályék és a korabeli maradi költők egyszerűen dühösek voltak rá újszerűsége miatt. A Horthy-rendszerben istenes és hazafias verseit propagálták, a forradalmi írásaitól irtóztak. A kommunizmusban viszont elsősorban forradalminak számított. A demokráciában Ady megítélésében elvileg összhangnak kéne lennie.

– Ezek szerint nincs.

– Alig. Nem szavalják. Keveset olvassák.

AKI TEGEZI A HUSZADIK SZÁZADOT

Szabad szólás

– Ez még nem zárná ki az összhangot. Összel azért megjelent az ön Ady Endre élete és pályája című művének harmadik kiadása...

– Sajnos, beleírták, hogy a szerző által javított kiadás. Semmit nem javítottam.

– Arra igyekeztem utalni, a könyv kapcsán megint felmerült, filozemita volt-e Ady.

– Hülyeség. Nem volt se filomszemita, se antiszemita. Humanista volt. Becsületesen kimondta az igazat. Magyar volt és óriási publicista. De ez manapság alig tűnik fel. Miközben már elkészült publicisztikáinak tizenegy kötete. Igaz, kis példányszámban nyomtatták őket. **Eörsi István** könyvtárából – nagy Ady-imádó – hiányzik is az egyik rész. Végrendeletemet úgy fogalmaztam: a sorozatot a Petőfi Irodalmi Múzeumra hagyom – hiszen teleírtam megjegyzésekkel –, **Eörsinek** pedig adják oda azt a kötetet, amely nincs meg neki. Ady publicisztikái különben ugyanabban a négy sorában foglalhatók össze, mint egész élete: „Csak hazudni kéne, mennyi minden jönne, / Magyar eredménnyel, sikerrel özönbe. / Már elhallgatni is milyen érdem volna, / De vallani mindent volt életem dolga.” Nem akarom magam hozzá hasonlítani, ám én is ebben a szellemben neveltem magam.

– És eszerint lapozta vissza életét, hogy megírja önéletrajzát?

– Igen. Szókimondó vagyok, főként saját magammal könyörtelen.

– Mások vették rá, hogy elkészítse emlékiratait?

– Nem. Én határoztam el. Az egykori demokratikus ellenzékéből már többen jelezték: nagyon kíváncsiak rá.

– Mit várhatnak tőle?

”

Ady megítélésében elvileg összhangnak kéne lennie.

”

– Nem volt érdektelen életem. A nyolcvanadik születésnapomra portréfilmet forgattak rólam ilyen címmel: Aki tegezi a huszadik századot. Ehhez képest soha nem kaptam irodalmi díjat. Nyolcvan évesen adtak egy kitüntetést, de akkor már mindenkinek jár. Ösztöndíjat is csak kétszer adtak, egyszer Párizsba mehettem Adyt tanulmányozni, majd – amikor 1971-ben végleg kirúgtak a Petőfi Irodalmi Múzeumból – elutazhattam

Amerikába a Jászi-hagyatékot feltárni. A többi tanulmányi utat a saját pénzemről fedeztem.

– **Eörsi írta egyszer: az ön kutatószobája az irodalmi múzeumban a szabadság kuckója volt.**

– Talán igen.

– Beleolvashattam emlékirataiba. Majdnem az elején jegyzi meg, hogy hithű kommunista volt. Hány év telt el a két mondat között?

– 1946-ban beléptem a kommunista pártba. Én még elhittem a Rajk-ügyet. Mert azt hittem...

– Mit?

– Hogy a kommunizmusban nem tesznek különbséget ember és ember között. Elhittem, hogy lehetünk egyenlők. Sokan voltunk így. Valójában az eszme nem rossz.

– Csak?

– Az emberek változtatták rosszra. A demokrácia sem rossz eszme. De csálnak, ölnek, sikkasztanak és félnek benne.

– **Bibó István mondta: a félelmek megszületésével vége a demokráciának.**

– Körülbelül így van... Valóban sokat vártam a kommunizmustól a fasizmus után. Zsidó vagyok, egyetlen bátyám, aki zseni volt, elpusztult. Nehezen viseltem el. Tudja, hogy menekültem meg? Egyébként a történetet megemlíttem az önéletrajzban is.

– Elmesélné?

– Nőket is behívtak munkaszolgálatra. Csepelre vittek bennünket – akkor már Göring-műveknek nevezték a gyárat –, téglát kellett hordani. Egy asszony rám szolt, ne dobáljam a téglát, mert eltörik. Dühösen ordítani kezdtem: akkor majd a Göring-műveknek eggyel kevesebb lesz. S olyan erővel hajítottam el a téglát, hogy az ujjamból is csurgott a vér. Az orvos bekötözött, adott egy papírt, hogy addig maradhatok betegállományban, ameddig csak akarok. S tudja, ki volt még nagyon rendes? És nem csak velem?

– Kicsoda?

– Móricz Csibe. A Baross utca sarkán volt antiktáriumuk, férjével, Keresztes Károllyal. Nyomdagép is működött benne. Népi kollégisták, katonaszökevények, zsidók jártak oda, és mindenkinek csináltak blankó papírost, születési bizonyítványt, házassági levelet. Anyámnak például Csibe édesanyjának papírjait adták át. Iszonyú rizikó volt. Néhány hónapja megszereztem Móricz Csibének – a fia vette át – A Világ Igazait kitüntetését. Hát ez sem ment egyszerűen. El kellett menni egy rabbihoz. Kicsit undok volt, sokat kérdezett. Észrevettem egy Ady-szobrot a szobájában, felsóhajtottam, jaj, de jó, legalább van egy ismerős itt. Kicsoda, kérdezte. Ady – feleltem, ugyanis én őt kutatom. Rám nézett: Érmindszenten is járt? – Hogyne. – Szilágysomlyón is? – Persze. – Megenyhült, mert ott született, Csibe pedig tavasz óta az Igazak között van.

– Mikor ábrándult ki a kommunizmusból?

– 1953-ban, amikor kijöttek az ártatlanul bebörtönzöttek. Majd ötvenhatban formálisan is szakítottam a párttal. De már előtte is egyre éle-
sebben szólaltam fel. Egy kolléganőm meg is je-
gyezte, hogy Vezér Erzsébetnek szerezni kellene
egy jól fizető mártírállást. Nem jött össze. Ötször
rúgtak ki különféle munkahelyekről. Háromszor
az utcára, kétszer áthelyezéssel. Az Irodalomtu-
dományi Intézetből áttettek a Petőfi Irodalmi
Múzeumba. Akaratom ellenére. Tudtam, nem
Klaniczay Tibor döntötte el, hogy eltávolít.
Felsőbb utasításra intézkedett. Azt mondta, ad
háromezer forint jutalmat a kirúgásom mellé, és
havi ezer forint célhitelt, hogy ne én dolgozzak,
hanem dolgoztassak. A Petőfi múzeumban már
erre a célhitelemre vettem föl Eörsit, amikor kijött a
börtönből.

– **Aki állítólag már annak is örült, hogy az autóbusz-megállóig elvihette a szatyrát. Legalábbis ezt írta valahol.**

– Nagyjából ez volt a munkája. Persze, mind-
annyian tudtuk, hogy mást kell csinálnia. Egy-két
interjút ő is készített a hangtár számára. Újabban
hallom, mekkora kincs ez a hangtár, hány író
gondolatát örökítették meg tekercesken, csak azt
felejtik el mondani, hogy én találtam ki, mert
nem volt más dolgom. Onnan menesztettek vég-
leg. Akkor már ott volt Kenedi János is, Eörsi
szólt nekem, hogy a Magvetős Kardos György

kirúgta, nem venném-e oda. De. Aztán Tóbiás
Áron is jött, ő értett a magnózáshoz, s egy ideig
Levendel Juli is köztünk volt. Fel is hívtak a párt-
központból, hogy az elvtársnőt igen-igen befo-
lyásolják a fiatalok. Azt feleltem: Szókratésznek
legalább meghagyták, hogy ő rontotta meg a fia-
talokat. Nálam jobb a helyzet: fordított ugyanis.

– **Az akkori igazgatója...**

– Anonimizáljunk, mint ahogyan ma szokás.

– **Ismert a neve: Illés László.**

– Magamban örökre anonimizáltam.

– **Mindenesetre 1971-ben ő bocsátotta el. Miért is?**

– Egy új munkatársam szólt, szeretne elmenni
Vas Zoltánhoz interjút készíteni. És bár én koráb-
ban csak írókkal beszéltem, azt válaszoltam: jó.
Biztosan érdekeseket mond majd a '45 utáni ma-
gyar irodalmi életről. Másnap a kolléga csak
annyit jegyzett meg: nagyon rázós lett. Mire azt
feleltem, tegye zárt anyagba.

– **Nem utasították rá?**

– Nem. Mindig én határoztam. Beszélgettem
Ravasz László püspökkel – Bibó apósával – vagy
például Mécs Lászlóval, akit koholt vádak alap-
ján tartóztattak le, és természetesnek tartottam,
hogy zároljam az anyagokat. De a hatalmat nem
ők idegesítették.

– **Hanem?**

– Én. A Vas-interjú után rögtön kivonult a Bel-
ügyminisztérium. Soha többé nem engedtek be a
szobámba. Illetve csak egyszer: amikor át kellett
adnom a Lukács György-életműinterjút, amelyet
Eörsivel csináltunk. Tőkei Ferenc jött a szalago-
kért. Azóta többször megkérdeztem tőle, szé-
gyellte-e magát.

– **Mit mond?**

– Hogy igen. De most már könnyű... Amikor a
kutatószobámat megszállta a rendőrség, berohan-
tam a múzeum igazgatójához, hogy mi is ez tulaj-
donképpen. Elemző felmérés, és magát fél év
múlva nyugdíjazzuk – mondta. Erre olyan dühös
lettem, hogy azonnal kértem a nyugdíjazásomat.
Egyébként ez még Aczél Györgynek is sok volt.

– **Miből gondolta?**

– Az eset után ösztöndíjat kértem Amerikába a
Jászi-hagyaték kutatására. Kiengedtek.

– **Nemcsak egykori kutatószobája, hanem lakása is a szabadság terévé vált: itt kezd-
ték aláírni a cseh Charta '77-tel való szoli-
daritási nyilatkozatot...**

– Nadas Péter ült a karosszékekben, és fogta a fe-
jét: jaj, a regényemet most kérte el a Szépirodal-
mi Kiadó, nem fogják megjelentetni. De azért
aláírta. Csak a nagy emberek nem írták alá.

– **Nem értem.**

– Akkoriban összefutottam Karinthy Ferencel
– bele is írtam az önéletrajzomba. Mondja, nézett
rám, magával mi baja van Illyésnek? Fogalmam
sincs, feleltem, hiszen most küldtem el Jászi Osz-
kár cikkét neki, amelyben azt írja, mennyire tisz-
teli őt. Csak azért, folytatta Karinthy, mert azt
mondta, nem írja alá a Chartát Vezér Erzsébet
után.

– **Ön szerint aláírta volna, ha tiszta lapot
visznek hozzá?**

– Illyéshez illett volna üres lappal menni. Más
kérdés, hogy akkor is talált volna kifogást. Petri
Györgyöt küldték hozzá, ő mesélte, Illyés elol-
vasta a szöveget, s megállapította, hogy rosszul
fogalmazták meg.

”
*Akik a Charta
szövegét fogalmazták,
már alig állnak szóba
egymással.*
”

– **Ugyancsak Eörsi írta önről, hogy szabad
ember – még a saját nemzedékétől is sza-
bad. S hogy sokakból kiábránduljon, ah-
hoz is szabadság kellett.**

– Nekem nagyon fáj, hogy vége a demokrati-
kus ellenzék egységének. Akik a Charta szövegét
fogalmazták, már alig állnak szóba egymással.
Emberi természet dolga. De fájjalom.

– **Ennyi?**

– Hát...

– **Nem akar rá válaszolni?**

– Minden barátságban van egy kis érdek. El-
múlt. A barátság is. Nem vagyok kétségbe esve.
Mindhármukkal jóban vagyok. S akad nekem
még barátom. Ez éppen elég szabadságot ad. ■